

© 2013 Лукашова Н.І., Лукашов С.М.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
вул.Кропив'янського, 2, 16602, м. Ніжин, Україна

ВИЗНАЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ-ХІМІК І ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ (ДО 100-РІЧЧЯ А.В.ДОМБРОВСЬКОГО)

Ніжинська вища школа, як знаний в Україні і за її межами осередок освіти, дала світові таких видатних людей як Микола Гоголь, Євген Гребінка, Леонід Глібов, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Віктор Забіла, Аполлон Мокрицький, Володимир Резанов, Юрій Збанацький, Євген Гуцало та ін.

В її стінах виховано багато поколінь учителів, яким притаманні високий професіоналізм, атмосфера творчості, гуманістичний пафос і патріотизм.

Це стало можливим тому, що впродовж більш ніж 200-літньої історії славу Ніжинської вищої школи примножували відомі вчені-педагоги, які у різні часи працювали у вузі і зробили величезний внесок у розвиток національної і загальнолюдської культури.

Серед таких яскравих постатей слід назвати й видатного українського хіміка, доктора хімічних наук, професора А.В.Домбровського, який 16 років (1976 – 1992 рр.) своєї наукової і педагогічної діяльності віддав кафедрі хімії нашого вузу, 15 з яких був її завідувачем.

Чи випадково Андрій Володимирович прийшов, на перший погляд, у провінційний вуз після багаторічної роботи (1949 – 1976 рр.) у знаному Чернівецькому університеті, де займав посади декана хімічного факультету, завідувача наукової лабораторії при кафедрі органічної хімії, справжньої наукової «Школи Домбровського», добре відомої не лише в Україні, але й за її межами. Вважаємо цю подію не випадковою, а навіть знаковою, як в житті Андрія Володимировича, так і в житті Ніжинської вищої школи.

Своєрідна духовна аура Гоголівського вузу, яка формувалася впродовж більш ніж 200-річної історії, усталені традиції подвигництва на освітянській ниві та відданості професійному обов'язку були досить близькі А.В.Домбровському як людині всебічно-освіченій, з надзвичайно високим духовним і творчим потенціалом. Запрошення працювати у Ніжині він сприйняв не як своєрідне «заслання» у провінційний вуз, а як

закономірну сходинку свого плідного життя, цікаве й відповідальне місце роботи з унікальними можливостями для реалізації ще не повною мірою розкритих граней його талановитої особистості вченого-педагога, у чому глибоко переконує ніжинський період його життя. Гоголівський вуз, багато здобув з появою в його викладацькому колективі професора А.В.Домбровського. Ніжинська вища школа завжди щиро приймала людей талановитих, відданих справі і тим самим примножувала свою славну історію. Духовна аура вузу і особистісна аура А.В.Домбровського відповідали одна одній повною мірою. Тому він, з притаманним йому молодечим запалом, поринув у роботу завідувача кафедрою хімії тепер уже педагогічного інституту, пізнаючи і враховуючи особливості його діяльності, вміло вирощуючи в його стінах паростки класичного університету, статус якого сьогодні має Ніжинська вища школа.

Ми, його колеги, переконувались неодноразово в життєздатності відомої істини про те, що не місце прикрашає людину, а навпаки, людина своїми справами творить диво, там, де вона працює.

Поява у нашому вузі Андрія Володимировича викликала у нас, на той час у своїй більшості молодих викладачів, незвичайне захоплення й велике здивування. З одного боку, нам важко було уявити, що кафедру хімії педагогічного вузу очолив учений такої величини: з 1946 по 1976 рік ним було опубліковано 206 наукових праць, запатентовано 5 винаходів, створені добре відомі хімікам-органікам усього світу реагенти Домбровського – вінілфосфонієві солі, які знайшли широке застосування у синтезі гетероциклічних сполук; підготовлено 15 кандидатів наук, виховано 3 доктори наук. З другого боку, нас вразила простота великого вченого і педагога, його глибока повага до усталених традицій нашої кафедри, її фундаторів і, зокрема, до свого попередника, доцента О.М.Барама, який впродовж 18 років очолював кафедру і практично сформував її кадровий склад з молодих викладачів,

більшість із яких були випускниками Ніжинської вищої школи. Саме з цим колективом і почав працювати А.В.Домбровський. Нас здивувало і те, що Андрій Володимирович «поселився» на кафедрі у невеликій скромній кімнаті, яка упродовж 16 років поєднувала у собі функції його кабінету і кафедри хімії. Він заборонив міняти старі меблі на нові, більш сучасні. Вважав, що вони потрібні не для краси кабінету чи забезпечення його іміджу. Головне, щоб був робочий стіл, на якому стояла його друкарська машинка, з якою він практично не розлучався, та місце для книжок, світ яких його постійно оточував. Цілком поринутий у творчу роботу, яка приносила йому незбагненне щастя і життєву насолоду... таким ми пам'ятаємо Андрія Володимировича у ніжинській період його життя. Двері його кабінету були відкритими для викладачів і студентів улюбий час робочого дня, який розпочинався для Андрія Володимировича з 8-ої години ранку і завершувався о 19-ій годині вечора з маленькою перервою на обід і коротким відпочинком. Він із задоволенням спілкувався, давав поради, консультації з багатьох питань. Особливо радів студентам, які тягнулися до хімії, наукових досліджень. Друга половина його робочого дня присвячувалась їм. Нас вразило, що Андрій Володимирович працював не лише зі студентами-відмінниками. Він завжди радів коли у лабораторію органічної хімії експериментувати приходили і студенти з середніми навчальними можливостями, обираючи курсові та дипломні роботи з хімії, радів їх інтересу до цієї загадкової науки, який часто був зумовлений цікавою постаттю викладача.

Розпочався новий період в житті нашої кафедри, що супроводжувався її подальшим розвитком як у традиційних, так і принципово нових напрямках, наповнений переконливим прикладом діяльності визначного ученого-хіміка, великого педагога, талановитої особистості, яка очолила наш колектив. Період, овіяний його мудрістю, толерантністю, увагою до студентів, викладачів, співробітників, усіх хто його оточував. Нам, його колегам, студентам – майбутнім учителям хімії було у кого вчитись працездатності, цілеспрямованості, професійній досконалості. Навколо Андрія Володимировича завжди панувала людяна і творча атмосфера. Він уважно вислуховував співрозмовника, прагнув

завжди сприйняти його наукові погляди, творчо розвинути їх і підтримати.

На кафедрі створюються оптимальні умови для професійного і наукового зростання, насамперед, молодих викладачів. У період з 1977 по 1983 рік четверо з них успішно захищають кандидатські дисертації, здобувши наукові ступені, а пізніше і наукові звання доцентів. Науковий потенціал кафедри хімії якісно зростає і головне, закладаються значні резерви у цьому плані і на майбутнє. Він на десятки років уперед визначив обличчя нашої кафедри, факультету. Не випадково за час його діяльності викристалізувався й активно почав розвиватися напрям наукових досліджень, пов'язаних з органічною хімією, а її викладання набуло нових якостей і звучання.

А.В.Домбровський, який завжди привертав увагу багатогранністю своїх наукових інтересів, був палким прихильником активної співпраці вузівської науки з наукою академічною, що знайшло своє втілення у подальший розвиток кафедри, її наукової діяльності. Ці традиції успішно впроваджуються в життя і сьогодні. Особливе тісне наукове співробітництво встановлюється з Інститутом органічної хімії НАН України, а згодом і з Інститутом біоорганічної хімії і нафтохімії НАН України. Зважаючи на його незаперечний науковий авторитет А.В.Домбровського, глибоку обізнаність з проблемами хімічної науки, у 1990 році його було обрано членом Спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій при Інституті органічної хімії АН України.

Напрямок досліджень в галузі органічної хімії стає на кафедрі найбільш перспективним. Накопичується досвід залучення кращих студентів до експериментальних досліджень та виконання ними дипломних робіт. Щорічно вони починають вступати до аспірантури науково-дослідних інститутів Києва, Москви. Особливо тісне наукове співробітництво встановлюється з Інститутом біоорганічної хімії і нафтохімії НАН України. На кафедрі діють дві наукові лабораторії, одна з них – сумісна з ІБОНХ НАНУ. Активно виконуються дослідження в галузі органічної і біоорганічної хімії. Результатом цих досліджень виявився, починаючи з 1987 року, захист 4-х кандидатських дисертацій, а пізніше й однієї докторської дисертації. Сьогодні ті, хто в студентській аудиторії слухали свого часу лекції А.В.Домбровського,

здобувши наукову кваліфікацію, поповнюють викладацький і керівний склад нашого факультету та його кафедр.

Плідними стають зв'язки з навчальними закладами України, особливо з тими, де хімічні кафедри очолюють учні Андрія Володимировича. З 1986 по 1990 рік кафедра хімії стала осередком проведення Республіканської хімічної олімпіади «Студент і науково-технічний прогрес», журі якої очолював професор А.В.Домбровський. Проблема розвитку хімічних здібностей обдарованої учнівської та студентської молоді завжди цікавила його, тому багато років на базі кафедри проводилися також міські, районні і обласні учнівські олімпіади з хімії. На своїх зустрічах з учнями, у спілкуванні зі студентами – майбутніми вчителями хімії Андрій Володимирович наголошував на тому, що «хімік повинен мати розумну голову і вправні руки». Ця його ідея, яка характеризує хімію як теоретично-експериментальну науку, реалізувалась ним через лекційні демонстрації дослідів, виконання лабораторних практикумів, науково-дослідну роботу студентів тощо. Вона і сьогодні втілюється у професійну підготовку майбутніх вчителів, наповнює педагогічну діяльність випускників нашого вузу, особливо тих, кого навчав А.В.Домбровський.

Визначились й інші важливі напрями в роботі кафедри, які започаткував А.В.Домбровський. Певною мірою вони були запозичені з досвіду роботи класичних університетів і активно впроваджувались у навчально-виховний процес педагогічного вузу. І коли наш навчальний заклад здобув високий статус педуніверситету, а кафедра хімії здобула IV рівень акредитації, то ці важливі події відбулись завдяки наробкам фундаторів нашої кафедри, серед яких чільне місце посідає і А.В.Домбровський. Зокрема, започатковані і плідно розвиваються в діяльності кафедри такі напрями роботи:

- традиційним на факультеті стало обрання студентами тем курсових робіт з хімії і їх виконання впродовж II- IV курсів; це дає змогу студентам ґрунтовно розвивати один з обраних наукових напрямів протягом трьох років, а при одержанні вагомих результатів переходити на подальших курсах до виконання дипломних і магістерських робіт. Щорічно кращі випускники-дипломники і магістри поповнюють викладацький склад кафедр факультету, вступають до аспірантури

провідних науково-дослідних інститутів НАН України;

- протягом багатьох років на кафедрі функціонує науково-методичний семінар викладачів і студентів, де обговорюються актуальні наукові і методичні проблеми, результати наукових пошуків і наробок викладачів і студентів. Науково-методична робота набула конкретності, оперативності, дійовості, оскільки під її впливом постійно вдосконалюється навчально-виховний процес з хімічних дисциплін, впроваджуються результати наукових досліджень, нові технології навчання студентів тощо;

- на кафедрі започаткована і постійно оновлюється низка спецкурсів, які дозволяють поглиблювати й розширювати науково-теоретичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців.

Висока наукова компетенція дозволила Андрію Володимировичу, як ученому, очолити принципово нові напрями в галузі хімії елементо-органічних сполук, зокрема в галузі хімії фероцену. У Ніжинському вузі його наукова робота набуває систематизуючого характеру. Завдяки багаторічному досвіду науковця, енциклопедичній обізнаності з світовою науковою літературою, постійному спілкуванню з науковими бібліотеками Москви та Києва, А.В.Домбровський створює і видає монографію «1,4-Диоксан» [1], у провідних наукових журналах друкує цілий ряд досить вагомих оглядових статей різної проблематики. Деякі з них за своїм обсягом та ґрунтовністю інформації наближаються до монографічних видань.

У стінах Ніжинської вищої школи активізувалась і стала першорядною науково-методична діяльність великого вченого, спрямована на узагальнення свого педагогічного досвіду щодо викладання органічної хімії у педагогічному вузі та середній загальноосвітній школі. Відомо, що багато видатних хіміків були й її викладачами. Саме вони здійснили визначальний вплив на розвиток методики навчання хімії у вищій та середній школі. Андрія Володимировича Домбровського по-справжньому слід вважати вченим-педагогом, Учителем Учителів. Насамперед, це його блискуча лекторська майстерність у викладанні органічної хімії. Здається і сьогодні, що він ще не повернувся з відпустки... Ось з'явиться його впевнена, струнка, не зважаючи на вік постать, залунає бадьорий голос, полинуть повні чарівності

лекції, які поведуть студентів у цікавий світ органічної хімії.

Прагнучи допомогти студентам у засвоєнні курсу органічної хімії разом з викладачами нашої кафедри та своїми учнями, що працюють в інших вузах, він створює ряд методичних посібників і рекомендацій, які стосувались вивчення найважливіших питань органічної хімії. Він розуміє гостру потребу в сучасному підручнику з органічної хімії для підготовки майбутніх учителів хімії. Ми були свідками напруженої роботи Андрія Володимировича над розробкою такого підручника. У співавторстві зі своїм учнем В.М.Найданом – професором, завідувачем кафедри хімії Черкаського державного педагогічного інституту – він створив унікальний підручник «Органічна хімія» для студентів природничих та природничо-географічних факультетів педвузів [2], який було видано у 1992 році. Слід відзначити високий науково-теоретичний рівень цієї навчальної книги, проблемний виклад матеріалу, що так важливо для формування творчої особистості майбутнього вчителя хімії, логічне і послідовне розкриття визначальних парадигм курсу органічної хімії. Водночас він готував рукопис книги «Демонстраційні досліди до лекційного курсу з органічної хімії» - роботу, яку не встиг завершити.

Андрій Володимирович Домбровський не міг не бути причетним і до створення першого покоління національних шкільних підручників з хімії, тобто до вирішення важливої проблеми, що виникла у зв'язку із здобуттям Україною незалежності. За замовленням Міністерства освіти України у співавторстві зі своїми колегами, доцентами кафедри хімії Н.І.Лукашовою та С.М.Лукашовим він розробляє рукопис пробного підручника «Органічна хімія» для 10 класу загальноосвітньої школи, виданого у 1995 році [3]. Пізніше ця книга була перекладена на російську мову [4], а також польську, угорську та румунську мови [7, 8, 9] для шкіл Західної України, які здійснюють навчання на цих мовах. Це було своєрідне повернення великого вченого і педагога у Західний регіон нашої держави, з яким була пов'язана лівова частка життя, наукової і педагогічної діяльності А.В.Домбровського. У 1998 році ця навчальна книга вийшла у статусі підручника [5, 6] і широко використовується як альтернативний підручник у шкільній практиці

навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Його педагогічні ідеї, які він залишив у спадок багатьох поколінь, здійснили значний вплив на розвиток методики навчання хімії у вищій та середній школі в Україні та за її межами.

За своє життя А.В.Домбровський написав понад 275 статей та книг, і ніколи ні авторитет віку, ні авторитет посади не підміняли авторитет наукової компетентності цієї людини.

Андрій Володимирович запам'ятався нам як людина всебічної освіченості й високої духовної культури. Музично обдарований, він мав прекрасний голос, активно підтримував багаті музичні традиції нашого вузу, приймав участь у концертах, на рівних конкуруючи з викладачами музично-педагогічного факультету. Адже його високої виконавчій майстерності класичних музичних творів позаздрили б і відомі оперні співаки. Глибока любов до музики допомагала Андрію Володимировичу кожного разу представляти і свої лекції як своєрідну «хімічну пісню»: вони були філігранно досконалі за змістом і формою, яскраві й емоційно забарвлені, естетично завершені, дивували енциклопедичною освіченістю лектора.

Тільки людина високої громадянської мужності, пройшовши через такі складні й важкі події, як колективізація, голодомор, Велика Вітчизняна війна, роки культу, могла зберегти свої переконання, залишитися чесною перед людьми і своєю совістю, і так багато зробити для розвитку вітчизняної науки та освіти. До останніх днів свого яскравого життя не припиняв він свою плідну працю. І зійшов зі сходинок у найвідповідальніший, і в той же час завершений момент – прийнявши у студентів випускного курсу державний екзамен з хімії. Пішов за межу вічності 18 червня 1992 року, коли Ніжин і Гоголівський вуз вже купався у молодій зелені дерев, кущів, квітників. Він так любив наше інститутське містечко і після роботи під час прогулянок насолоджувався цим зеленим раєм, тишиною і спокоєм...

Це надихало його на творчість, давало наснагу і сили, щоб наступного дня продовжувати сіяти розумне, добре, вічне.

Минуло 20 років, як пішов від нас Андрій Володимирович, рідна нам людина, надзвичайно щира, доброзичлива, ввічлива, винайково високої внутрішньої і зовнішньої

культури, енергійна, талановита, цілеспрямована, до останнього подиху віддана своїй улюбленій справі. Його могила зі скромним обеліском, адже він не любив помпезності, залишається для нашої кафедри святим місцем, яке живить нашу пам'ять про видатного вченого, талановитого педагога і прекрасну людину.

Наукова і педагогічна спадщина А.В.Домбровського ще довго збагачуватиме нас, його колег і учнів, студентів і вчителів хімії, даватиме невичерпну наснагу для власної творчості і зростання.

Список літератури

1. Домбровський А.В. 1,4-Діоксан: [монографія] / А.В.Домбровський. – К.: Наукова думка, 1984.
2. Домбровський А.В. Органічна хімія: [навчальний посібник для студентів природничих та природничо-географічних факультетів педагогічних інститутів] / А.В.Домбровський, В.М.Найдан. – К.: Вища школа, 1992. – 503 с.
3. Домбровський А.В. Хімія 10: Органічна хімія : [пробн. підручник для 10 кл. серед. шкіл] / А.В.Домбровський, Н.І.Лукашова, С.М.Лукашов. – К.: Освіта, 1995. – 144 с.
4. Домбровский А.В. Химия 10: Органическая химия: [пробный учебник для 10 класса средней школы] / А.В.Домбровский, Н.И.Лукашова, С.М.Лукашов ; пер. с укр. – К. : Освіта, 1995. – 161 с.
5. Домбровский А. В. Хімія 10–11: Органічна хімія : [підруч. для 10–11 кл. серед. загальноосвіт. шк.] / А.В.Домбровський, Н.І.Лукашова, С.М.Лукашов. – К.: Освіта, 1998. – 192 с.
6. Домбровский А.В. Органическая химия : [учебник для 10–11 классов средней общеобразовательной школы] / А.В.Домбровський, Н.И.Лукашова, С.М.Лукашов; пер. с укр. – К. : Освіта, 1998. – 207 с.
7. Dombrowski A.V., Lukasova N.I., Lukasov S.M. Chimia 10: Chimia organica: Manual experimental pentru cl. a 10-a scol. cu limba de pred. rom. din Ucraina. – Lviv : Svit. 1997. – 172 p.
8. Dombrowszkij A.V., Lukasova N.I., Lukasov S.M. Kemia 10: Szerves kemia: Kiserleti tankonyv a kozepisk. 10. oszt. szamara – L. : Szvit Kiado, 1997. – 144 o.
9. Dombrowski A., Lukaszowa N., Lukaszow S. Chemia: Chemia organiczna: Podrecz. probny dla kl. 10 szk. sredn. – Lviv : Svit. 1997. – 144 s.